

*S középén
hol Szent Klára találkozik Szent Ferencsel
megállunk s szinte gyökeret ver a lábunk
mert szemükből leírhatatlan csönd világít
és hallgatásuk ránk is átsugárzik
s lassanként mi is csenddé változunk*

*Mintha minket is te alkottál volna
szoborként nézünk a többi szoborra*

Mindnyájan a te szobraid vagyunk

SIKLÓSI JÁNOS

TÉNYEK ÉS TÁVLATOK

NAGY KÁZMÉR

MI A GYŐZELEM?

A gazdag londoni könyvtermésből időszerűsége miatt is kiemelkedik Derek J. Holmes *The Triumph of the Holy See* (A Szentszék diadala) című 306 oldalas kötete, a londoni Burns and Oates kiadó gondozásában. Holmes professzor katolikus pap, a közép-angliai Ushawban, Anglia legnagyobb katolikus hittudományi főiskoláján tanít egyháztörténelmet. Könyvében lehet, hogy „könyörtelenül”, de elgondolkoztatóan vezeti végig olvasóját az elmúlt 200 év történetén. A mű alcíme: *A pápaság a XIX. és a XX. században*. A könyv időszerűsége nemcsak azzal magyarázható, hogy a Szentszék vezetésében gyors egymásutánban három személyi változás történt, hanem mert ezek a fordulatok az emberiség figyelmét ritkán tapasztalt mértékben irányították Róma felé. Ahogy a II. János Pál pápát üdvözlő lengyel kormány távirata megfogalmazta: „A világ ma olyannyira különböző és egymással ellentétes részekből áll, s ezzel egyidejűleg minden annyira összefügg egymással, hogy a jövő elképzelhetetlen a kölcsönös megértésre való törekvés nélkül. Reméljük és kívánjuk, hogy Szentséged működése mozdítsa elő ezt a folyamatot.” S valóban, az a tény, hogy az új pápa beiktatásán a VIII. század óta először Canterbury érseke, a moszkvai, a konstantinápolyi pátriárka (utóbbi csak képviselője révén), a nagy protestáns egyházak vezetői és 120 állam küldöttsége, köztük a lengyel, a szovjet és több más szocialista ország államfője, vagy az őket képviselő delegációk jelen

voltak, szimbolikus erejű tanúságtétel az elmúlt kétszáz évben kivívott „győzelemről”.

De miféle győzelem ez? Hogyan kell érteni? Hiszen ma már éppen az úgynevezett „diadalmos egyház” nem beszél triumfalizmusról, uralkodni akarásról. A győzelem tehát a szolgálatban elért sikerről szóló történetet tetőzi be? A válasz nem egyszerű. Holmes professzor nem véletlenül hangsúlyozza a könyv alcímében is, hogy munkája a pápaság történetéről szól. Noha a pápaság intézményét, a Szentszékét, Róma püspökeit, tehát a történelmi fejlődés során kialakult központi hatalmat nem lehet elválasztani az egyháztól, tény, hogy az egyház különböző aspektusait lehet is, kell is külön tanulmányozni. Az összehasonlító vallástörténetben, a vallásfilozófiában, a kultúrhistóriában, a világpolitika történetében más és más oldalról ragadható meg minden vallás, minden vallási-egyházi szervezet és ezen belül minden egyházi szerv, tisztség és központ.

Lehetne a pápaság múltjáról írni úgy is, hogy közben a szerző részletesen foglalkozna a kereszténység mint hitrendszer, eszme vagy ideológia történetével és hatásával az elmúlt kétszáz esztendőben. De a szerző figyelmét egyetlen tényezőre, a pápaságra irányítja. A katolikus és más keresztény egyházak kapcsolatairól, a felekezeti oktatási rendszerről, az anonim hívők, a gyakorló és népléges egyháztagok szellemi-lelki életéről, az egyházon belüli – és nem a hatalmi-igazgatási struktúrá-

tól függő – szellemi irányzatokról. Az egyház nem politikailag jelentős szentjeiről Holmes professzor 306 oldalas műve lábjegyzetben is alig emlékezik meg. Ez azonban egyáltalán nem hibája a könyvnek. Ellenkezőleg: nem az általános kereszténység-történetről, hanem annak csak egyetlen aspektusáról beszél. Mint történész, nem is tehetett mást, hiszen igaz, hogy mindennek van története, de például a lelkiség, a vallásosság mérése, szociológiai dokumentálása mindmáig nehéz feladat. Azt például, hogy a világháború előtt Magyarországon miképp állt a keresztény vallás ügye, a két háború közt írott dokumentumokból nem lehet megállapítani. Csak az 1945 utáni évtizedek próbatételei alatt derült ki, mennyire volt erős, vagy mennyire épült homokra, önámításra az annak idején virágzóan tartott hitélet.

Holmes professzor az elmúlt kétszáz évből a világherkésztenység központjáról, a pápai intézményről szólva, a XVIII. század közepétől máig, elsősorban az európai és amerikai történelemben ágyazva foglalkozik Rómával. Emlékezetbe idézi, hogy kétszáz évvel ezelőtt Róma befolyása a latin nyelvterületen kívül alig terjedt ki más európai és tengerentúli országokra. Igaz, hogy a nagy francia forradalom előtt ezekben az államokban minden a legnagyobb rendben levőnek látszott. A pápaság – az Itália egy részére kiterjedő pápai állam révén – minden más államhoz hasonló (se jobb, se rosszabb) bel- és külpolitikát folytatott. A pápák szentül hitték, hogy az egyházi állam világi hatalma és gazdagsága nélkül a pápaság képtelen lenne gondoskodni a részegyházak működési szabadságáról. Holmes részletesen feltárja, hogy a pápai állam befolyása kétszáz évvel ezelőtt a hanyatlás tüneteit mutatta. Jó példa erre éppen Franciaország, ahol a forradalom előtt az egyház a földbirtok tíz százalékát birtokolta, évi jövedelme többszöröse volt az állam bevételeinek. Francia állampolgár csak katolikus lehetett. A püspökségek, apátságok valóságos aranybányáknak számítottak, de kivétel nélkül arisztokratákat neveztek ki az élükre: olyan *nem* papokat, püspököket is, akik az egyházi javadalmakat élvezték, ám a lekipásztori munkára szerény fizetés ellenében helyetteseket, világi papokat fogadtak fel. Az apácázardák többségében ideiglenes szerzetesi fogadalmat tett, jó partira, gazdag férjre várakozó lányokat helyeztek el, akik ennek megfelelő életmódot folytattak. A püspökök vasárnap szívesebben indultak vadászni, mint misézni. A ciszterciák kolostorainak többségében egy-két szerzetes élt világi nagyrúként, vetélkedve a főnemessel. És így tovább... A XVIII. századi felvilágosodás és az azt kísérő antiklerikális irányzat irodalma nem kiagyalt történetekkel támadta az egyházat. Az egyház emberi keretei nemcsak Franciaországban, hanem a többi latin or-

szágban és a német–magyar–lengyel nyelvterületeken is szakadoztak.

A legenyhébb megrázkódtatás is elég lett volna, hogy romba döntse az építményt. De – és ez fontos szempont – a pápaság világi hatalma, az egyházi állam fennállása nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a helyi egyházak – az előbbi példák szerint – látszatra erősek, gazdagok, hatalmasok és befolyásosak maradtak. A francia forradalom és ami utána következett, bebizonyította, hogy mindez valóban csak látszat. Az „ancien régime”-mel, az államhatalommal összefonódott pápai hatalom és helytartóságai egyszerűen felbomlottak. A XIX. század elejére esnek a hónapokig tartó konklávék, amelyekben a saját államukat képviselő bíborosok uralkodók vagy kormányaik érdekeinek megfelelő jelöltet igyekeztek a pápai állam élére választani. Az államokat a felvilágosult abszolútizmus korában is saját érdekük vezérelte. Ebben Napóleon, II. József császár (a „kalapos” király), a német államok fejedelmei és a dél-európai katolikus országok uralkodói között nem volt különbség. Függetlenül attól, hogy az állami érdekek képviselői mint magánemberek valójában kicsodák. Többségük hívő, buzgó katolikus, de amint hatalmi kérdések kerültek előtérbe, a Vatikánra nem tekintettek – és nem is tekinthettek – másképpen, mint egy másik államhatalomra, az összeurópai egyensúlyra törekvő keretében.

Holmes ezzel kapcsolatban osztrák–magyar példákat is idéz. Elmondja, hogy a jámbor, barokk katolicizmust követő Mária Terézia államérbekből milyen intézkedésekkel nyirbálta meg az osztrák, a cseh, a magyar és a lengyel egyház vagyont, a főpapság politikai befolyását. A központosításra törekvő Ausztria a központi hatalom kiépítésével egyre jobban rászorult a nemzeti jövedelem ellenőrzésére, az adóztatásra, a rendszeresen visszatérő állami kiadások fedezésének biztosítására. S nem utolsósorban a nemzetek gazdagságát termelő rétegek, főként a jobbágság jogainak biztosítására, sokszor saját, uralkodó osztálya ellenében is. Ez a politika természetesen összeütöközt a Szentszék törekvésével és a pápai hatalmat képviselő helyi egyházhatalmi érdekekkel. Ami II. József alatt történt (szerzetesrendek feloszlata, egyházi intézmények és épületek államosítása stb.), logikus folyománya a már Mária Terézia alatt kezdődött politikának. Holmes rámutat: II. József is hívő katolikus volt; de egyeduralmuként birodalma érdekeit, saját hatalmát nem a vallással, tehát nem a kereszténységgel, hanem egy másik hatalommal és állammal, valamint annak helyi képviselőivel szemben érvényesítette. A pápaság és a helyi, a pápaságtól személyükben függő egyházi vezetők érdekeik védelmére „isteni jogokra” hivatkoztak; egyház- és vallásüldözésről beszéltek, és minden le-

hető eszközzel szembe fordultak a rivális másikkal, vagyis az államhatalommal.

Miután a pápai állam valóságos erejét tekintve ekkorra ténylegesen már csak árnyéka középkori önmagának, a kultúrharcolt (pontosabban: a kultusz-harcok) kimenetele előre látható volt. Az államban megtestesült haladás győzött. Az állam később gyakorlati meg gondolások alapján modus vivendi, konkordátumot kötött a Vatikánnal. „Rendszerint abból a meg gondolásból kiindulva – írja Holmes –, hogy az állampolgári fegyelmet nagyban elősegíti az egyházi hatalom befolyása a vallásos tömegekre. Az államok követték Voltaire példáját, aki ugyan nem vallotta magát ateistának, s noha többé-kevésbé az egyház ellensége volt, magánbirtokán kápolnát tartott fenn...” A kétszáz év alatt a Kúria, illetve a pápa által kinevezett helyi egyházi vezetők általában eleget tettek az állam mindenkori igényeinek. Tűltették magukat a francia forradalom, a német és az olasz egység megteremtése közben elszenvetett – nem vallási – vagyoni veszteségeken. Felismerték a hatalmi helyzet változását és rendszerint az események után, de tudomásul vették a tényeket. Akárcsak az állam, amely a forradalmak lecsillapodását követően sietve hívta a konszolidálást támogató volt ellenfél, az egyházi hatalom közreműködését. Amikor azonban ezekre a fordulatokra sor került, ismét olyan mértékben csökkent az egyház igazi tekintélye, amilyen mértékben ismét emelkedett világi súlya és befolyása. Holmes sok idézettel példázza, hogy a XIX. század második felében a francia, a német és az osztrák–magyar püspökök homlokegyenest ellenkező nézetekkel nemcsak hogy elfogadták a francia forradalmat, hanem kimondták: a liberális eszmék, a „Szabadság, testvériség, egyenlőség”, a demokrácia, a kapitalizmus, a szabad verseny és a korlátlan magántulajdon „isteni törvény”, az egyház is ezt tanítja, ami a „Trón és Oltár” szövetségében valósul meg.

A hatalomtól való elbűvöltség a XX. század első harmadáig jellemezte a pápai államot, melynek története is bizonyítja, hogy a hatalom milyen mértékben befolyásolja a hatalmat igazoló ideológiák kialakulását. Miután a Vatikán a katolikus vallás központja, nem nehéz kikövetkeztetni, mennyire összefonódtak a lelki-szellemi irányzatok a hatalmi struktúrával. Holmes professzor könyvének kiemelkedő része annak a sok ütközésnek az elbeszélése, amely éppen a vallásukat komolyan vevő emberek és csoportok, valamint az őket korlátozó Kúria között zajlott le Renantól Teilhard de Chardinig. (Ebben a korszakban került sor Prohászka püspök és sok más eredeti gondolkodó indexre tételére, sőt kiközösítésére is.) Még nincs száz éve, hogy a pápai hatalom védelmére kiadott „Syllabus” (a tévedések és eretnecsé-

gek jegyzéke) ilyen tételeket hirdetett ki: „Nem igaz, hogy bárki szabadon választhatja meg, milyen vallást követ. Nem igaz, hogy aki nem tagja az egy és üdvözítő Anyaszentegyháznak, az is üdvözülhet. Nem igaz, hogy minden vallás jó. Nem igaz, hogy hívő katolikusok kérdőre vonhatják a pápai állam szükségességét. Nem igaz, hogy a pápa nem vehet igénybe világi, fegyveres erőt is hatalma megvédésére. Nem igaz, hogy az Államot és az Egyházat szét kell választani. Nem igaz, hogy a pápaságnak alkalmazkodnia kell a változó világhoz.” S így tovább...

Holmes rögtön megemlíti, hogy ez, a ma már hihetetlennek tűnő lista egykor központi helyet foglalt el a pápaság történetében. A II. vatikáni zsinatig befolyásolta a közben jelképes méretekre összezsugorodott pápai állam, a Vatikán külpolitikáját és a helyi egyházak – például a kelet-európaiak – magatartását a változó világban. De és ez Holmes könyvének lényeges megállapítása: a Vatikán világi hatalmának visszaszorulása megkönnyítette, hogy a pápaság úgy képviselje a vallást, hogy valóban a kereszténység központja lehessen, még ha nem is mindig nyúlt szerencsés eszközökhöz hatalma gyakorlására. Az elmúlt kétszáz év története a Vatikán számára is bebizonyította: a katolikus vallás ügye nem keresztény és nem egyetemes módszerekkel *nem* vihető előbbre. A pápai diplomácia nem versenyezhet nagyhatalmakkal. Minél inkább megtalálja a pápaság eredeti hivatását – mint a vallási szervezet, az egyház központja –, annál nagyobb a szellemi-lelki-kulturális befolyása. És: *a befolyás is hatalom*. Sokszor nagyobb, mint amekkorát valaha is az itáliai felszigetén fekvő pápai állam jelentett. Amikor Holmes a hatalomról ír, akkor éppen a hatalom gyakorlásával együtt járó tévedések, mulasztások, bűnök és erőszak alkalmazásának feltárásával érzékelteti: mi választotta el régente a keresztény vallást a vallás érdekeit sok esetben rosszul képviselő központi hatalomtól. Szépitgetés nélkül, néha csak találó mondattal jelzi, hogy az egyházi államhoz fűződő, egyre tarthatatlanabb elképzelések milyen erősen hatottak az egyes pápákra. Számos olyan – ma már teherként mutatkozó –, a vallásra nézve is messze kiható lépésre határozták el magukat, amelyhez hasonlóra a modern kor pápai nem is gondolnak. Ezzel kapcsolatban Holmes részletesen foglalkozik az I. vatikáni zsinat összehívásának és lebonyolításának módszereivel, s kiemeli, hogy ott is volt ellenzék, igaz, kisebbségben. Elsősorban az osztrák és a magyar püspöki kar több tagja érvelt akkor az infallibilitás ellen.

A pápaságban újabban hangsúlyozza Holmes –, különösen a II. vatikáni zsinat óta, egyre jobban kibontakozik a világ püspökeinek közös felelőssége, kollegialitása. Az alig egy hónapig működő I.

János Pál és az őt követő II. János Pál pápa programjának ez a lényege. Az egyháztörténelemből tudjuk, hogy gyakran emberi, történelmi vagy napi politikai okok is motiválták a dogmák nyelvi megfogalmazását. Amilyen mértékben fölszabadult a kereszténység a hatalmi politika béklyóiból, olyan arányban talált rá eredeti hivatására. A szorosan vett vallási kérdésekben is, amelyek a történelem és a technikai, tudományos forradalom korában sem szűntek meg kérdések lenni: Mire vagyunk a világon? Mi az élet értelme? Van-e egyáltalán célja? Honnan van a világ, az élet, és merrefelé halad az emberiség? S merre az egyes ember? Holmes professzor csak futólag érinti ezt a témát, de amikor a Kúria és a vallás problémáival komolyan foglalkozó múlt századi és a XX. század elején fellépő gondolkodókról ír, megemlíti az akkor elítélt (ma már megértéssel kezelt) Hügel, Renan, Rosmini, Tyrrell, Lacordaire, Loisy, Lammenais és mások elképzeléseit. Korukat megelőzve vallották, hogy az egyház az emberi történelemben érvénye-

sülő nagyszerű alkotás, amely azért maradt fenn kétezer évig, mert tudott rugalmasan alkalmazkodó, tudott katolikus-egyetemes lenni, tehát meg kell szabadítania önmagát az egyszer s mindenkorra megszövegezett idegen formuláktól és hatalmi struktúráktól. A vallás lényegét érintő kérdésekről szolgálati szabályzatok nyelvén beszélni nem lehet; ami pedig alkalmas a vallás megélésére, a teremtés csodájának felismeréséből fakadó öröme, az szavakkal csak megközelítően fejezhető ki. Amiként a francia Tyrrel írta: „Semmiféle filozófiai vagy teológiai rendszer nem képes adekvát módon kifejezni a keresztény vallás lényegét, mert a hit nem bizonyos tömör tételek elfogadásából, hanem belső átélésből és az ebből fakadó gyakorlatból áll”.

A kereszténység, talán felgyorsult ütemben, errefelé tart a pápasággal együtt. Valószínűleg ezért van ma nagyobb befolyása (tehát igazi hatalma), mint az elmúlt kétszáz évben eddig bármikor.

NAGY GÁSPÁR

Némaság

Pilinszky János emlékének

*Meddig tart ki a lélek váza
s a romló test: a porból vétegett
és a foglyok a légerekből
miként ünneplik az életet?*

*Jöttek a hírek szakadatlan
hozták bekötött sebű emberek
féltem a kitikkadt hajnaloktól
mikor már sírni sem merek.*

*Egy könnyem se lesz itt szinte látom
eső fűrösztí arcomat
állok vízözöni pózban: némán
fogom föl árvaságomat.*

*A hegy mögött már háborúztak
de Te legyőzted a halált
tudtam az első dörrenésből:
a villám csak Téged talált.*

*Megértem májust dördülő felhők
csavart rongyából és közül
lágyszakad villámok hátán:
aki meghalt is megüdvözül.*

Pilinszky János Kossuth-díjas költő, újságíró, az Új Ember és a Vigilia munkatársa életének 60. évében, 1981. május 27-én este váratlanul elhunyt. Költői munkásságának, életművének méltatására visszatérünk, hogy illendően búcsút vegyünk tőle.